

SOBRE LA NECESITAT D'UNA SEGONA IL·LUSTRACIÓ (O TERCERA)

GRANS CAUSES... MÉS ENLLÀ DE LA SUPERFÍCIE

JORGE RIECHMANN

Madrid, Espanya

A sota de tantes lluites amb què secularment ens debatem, hi ha corrents de fons, subterrànies, que superen els nostres temps biològics personals, en les quals es juga la transformació de la consciència de la humanitat, la reconstrucció crítica de la nostra cultura, la metamorfosi cognitiva i espiritual de la nostra espècie... Grans Causes, que es juguen en un nivell subterrani, gairebé imperceptible, però Causes per les quals mereix la pena donar la vida, si hom té ulls per veure-les i vocació per treballar-hi.

La realitat, o més aviat les realitats, estan traspassades d'innombrables semblances i diferències. D'entre elles, les societats humanes, en les successives etapes històriques, concedeixen importància cultural (o li neguen) a diferents conjunts de semblances i diferències. De diferències sempre n'hi ha per a tots els gustos, però unes es consideren significatives i d'altres no. O sigui: *no totes les diferències (i semblances) són rellevants transculturalment ni transhistòricament*, malgrat les il·lusions que ens puguem fer al respecte. Ben al contrari, el que un determinat conjunt de semblances i diferències tingui rellevància cultural per a determinada societat en determinat moment de la història, determinarà en bona mesura les pautes de *construcció sociopsicològica de la realitat* per a aquella societat.

Per exemple, certs estudis psicològics sobre les reaccions de la gent que visita zoos (en societats occidentals contemporànies) han mostrat que *els nens tendeixen a veure semblances entre els éssers humans i els animals no humans, mentre que els adults veuen diferències*. Els nens i nenes semblen tenir un parentiu espontani entre ells i els animals.

Doncs bé: podem entendre al menys un aspecte d'aquell moviment cultural i social que va ser la Il·lustració europea dels segles XVII-XVIII com un intent per atenuar, fins a esborrar-la, la importància concedida en les anteriors formacions socials europees a certes diferències fàctiques o culturals entre els éssers humans. La Il·lustració va assentar el principi que *els éssers humans neixen essencialment lliures i iguals*: ho va fer a poc a poc, en un procés ambigu i inconclús que ha durat uns quants segles (encara avui existeixen milions de persones esclavitzades al món... per no parlar de les brutals desigualtats socioeconòmiques que no han deixat de créixer els darrers decennis!).

Ara bé: ja que existeixen manifestes diferències entre els éssers humans (sexe, color de la pell, alçada, fortalesa física, disposicions intel·lectuals i estètiques, etc.), en quin sentit podem dir que són iguals? El pensament il·lustrat afirma que ho són en dignitat, en drets, en tot el que té a veure a la seva participació en la vida pública; que *tots són igualment mereixedors de respecte*. Afirma que les diferències degudes a la intel·ligència, les habilitats socials, el sexe o el color de la pell no han d'impedir que tots els humans tinguin els mateixos drets en la vida política, social i econòmica. (Notem que els fets no poden justificar cap principi d'igualtat o desigualtat, ja que aquest principi *no és una descripció de fets sinó una norma, principi o ideal moral*).

Afirmar el principi d'igualtat humana en aquest sentit constitueix un progrés moral que avui ens sembla gairebé evident (o així ho volem creure), encara que no ho és en absolut; i fariem bé en tenir present el difícil camí que va haver de recórrer aquesta idea de la igualtat, i el que encara li queda per recórrer. Per no posar més que dos exemples: el sufragi universal femení no es va generalitzar fins després de la Segona Guerra Mundial, i en una democràcia com Suïssa no es va acabar d'obtenir fins l'any 1971. L'esclavitud legal no es va abolir a Àrabia Saudita fins al 1962 (i encara que avui no existeixi com a categoria jurídica en cap país del món, sí que hi ha esclaus de fet a països com l'Índia, Xina, Pakistan... gairebé 36 milions a tot el món el 2014, segons dades de l'ONG *Walk Free*).

El progrés moral consisteix precisament en que, malgrat les moltes i evidents diferències de fet que existeixen entre els éssers humans, hem après (o sembla que anem aprenent, o com a mínim voldríem fer-ho) a respectar els altres éssers humans com a iguals nostres. Hem relativitzat aquestes diferències, posant en primer pla allò que ens uneix i no pas allò que ens separa.

Doncs bé: potser avui *allò que està històricament a l'ordre del dia sigui un aprofundiment del pensament il·lustrat* (alguns autors han parlat d'una "segona il·lustració" o d'una "il·lustració de la II·lustració") que, complementant aquesta semblança essencial entre tots els éssers humans *descoberta* per la primera II·lustració, descobreixi o posi de manifest una altra semblança essencial: *el parentiu que ens vincula amb tota la resta d'éssers vius* (i, més estretament, amb els animals superiors). Aquí també les diferències que ens separen dels altres animals i les plantes són evidents; i també aquí, com en el cas de la primera II·lustració, del que es tracta és d'emfatitzar més allò que ens uneix que no pas allò que ens separa. Si l'objectiu de la primera II·lustració va ser *aconseguir la pau entre els éssers humans*, el de la segona seria *aconseguir la pau entre els éssers humans i la Naturalesa no humana*. (En cap dels dos casos *pau* equival a *absència de conflictes*).

Es tractaria d'"il·lustrar la II·lustració" –per exemple– amb una psicologia moral menys esquemàtica que la de les "Llums" divuitesques, que tingui en compte els abismes de la psique humana evidenciats en la terrible història del segle XX (com fa Jonathan Glover en aquest llibre esplèndid que és *Humanidad e inhumanidad*, ed. Càtedra 2001); o també recordant aquelles "II·lustracions oblidades" que van encarnar les feministes, o els defensors dels animals del segle XVIII (com fa Alicia Puleo en el seu indispensable *Ecofeminismo*, ed. Càtedra 2011), val a dir: intentant recuperar tradicions minoritàries que com preciosos fils d'Ariadna podrien guiar-nos en els laberints del present.

La moderna biologia evolucionista ens ensenya, efectivament, el nostre parentiu (més o menys proper: més proper amb els mamífers que no pas amb

les coníferes) amb la resta d'éssers vius del planeta, parentiu fonamentat en l'existència d'antecessors evolutius comuns. Sense anar més lluny, tots els vertebrats terrestres descendim dels mateixos peixos pulmonats (crosopterigis) que fa uns 350 milions d'anys van atrevir-se a donar l'arriscat pas que els va dur a terra ferma. Potser aquesta mena de fets no estiguin mancats de rellevància per a la nostra sensibilitat moral.

Sens dubte els humans som éssers vius singulars, molt especials en certs aspectes (un dels quals, sense anar més lluny, és precisament la capacitat de sentir simpatia i tractar moralment els membres d'altres espècies vives); però alhora som éssers vius com la resta: no ens separa d'ells cap "abisme ontològic". Si la primera II·lustració emfatitzava que tots els éssers humans neixen iguals (*created equal*, deia la Declaració d'Independència nord-americana), la segona II·lustració subratllarà que tots els éssers vius compartim un origen comú (evolutiu) natural; que tots pertanyem a la mateixa naturalesa; i que la biosfera és l'espai comú vital de tots nosaltres.

Notem que, si fem bé els comptes, aquesta possible "segona II·lustració" seria més aviat la tercera per a Occident. El filòsof jueu nord-americà Hilary Putnam ha insistit que no va existir una sola II·lustració –la IL·LUSTRACIÓ amb majúscules dels segles XVII-XVIII–, sinó tres il·lustracions: la primera vinculada a Sòcrates, Plató, Epicur... i la tercera (sense cristal·litzar del tot) que segons ell estaria vinculada a la figura de John Dewey (*Ética sin ontología*, ed. Alpha Decay 2013), tot i que aquí sens dubte ens correspondria ampliar el santoral.

Quan la filosofia aconsegueix encarnar en un moviment més o menys popular, amb gran capacitat d'impacte cultural, l'anomenem *il·lustració*. Per això parlem d'una "II·lustració grega", la IL·LUSTRACIÓ amb majúscules a l'Europa dels segles XVII i XVIII, i avui estaríem en aquesta *Tercera II·lustració*... si fóssim capaços d'impulsar un potent *moviment de reconstrucció crítica de la nostra cultura*. Una Tercera II·lustració conscient dels punts cecs de les dues anteriors (i per això, autocrítica, en forma d'"il·lustració de la II·lustració") i animada per valors com llibertat, igualtat, solidaritat, biofília... □